

Jan Berns

**VAN AALBRECHTSE EN BREUNESSE:
FAMILIENAMEN IN ZEELAND**

Binnen de Nederlandse dialecten nemen die van Zeeland een bijzondere plaats in. Ze worden beschouwd als een brug tussen Vlaanderen en Nederland en de geïsoleerde ligging zorgde ervoor dat tal van oude verschijnselen er bewaard zijn gebleven. Binnen de wat nauwere context van het Noord-Nederlandse taalgebied zijn de meest opvallende verschijnselen het feit dat de Nederlandse zogenaamde “lange ij” en de *ui* er geen tweeklanken zijn, maar als *ie* en *uu* worden uitgesproken: *ies*, *mien* (ijs, mijn); (*h*)*uus*, *muus* (huis, muis). Het bekende zinnetje “*kiek, kiek, een kacheltje op de diek*” illustreert dit verschijnsel ten dele en laat bovendien zien dat de woordenschat heel eigen trekjes heeft, want een *kacheltje* is een veulentje. Het de Zeeuwen zo typerende zinnetje “*ons zien zunig*” (wij zijn zuinig) bevat beide verschijnselen.

De officiële regeling van de burgerlijke stand en in samenhang daarmee van de Nederlandse familienamen dateert van de Franse tijd en is dus betrekkelijk jong. De wet is in wezen voor een belangrijk deel niets anders dan de consolidering van een bestaande toestand, want iemand die reeds een familienaam voerde, moest deze laten vastleggen en degenen die niet over een min of meer vaste achternaam beschikten, moesten er een aannemen. We mogen ervan uitgaan dat zo rond 1811 een groot deel van de Zeeuwse bevolking nog eentalig was en in de dagelijkse omgang alleen maar dialect sprak. Van de gemeenteambtenaren die verantwoordelijk waren voor de inrichting van de burgerlijke stand mogen we aannemen dat ze de Nederlandse standaardtaal machtig waren en bij het noteren van de familienamen de op dat moment vigerende regels van de Nederlandse spelling volgden. In 1804 kreeg Nederland de eerste algemene spellingregeling, opgesteld door Matthijs Siegenbeek. Deze spelling, die uitging van het principe “schrijf zoo als gij

sprekt” werd in feite de grondslag voor de hedendaagse spelling. Er moest dus gespeld worden volgens de uitspraak, maar dan wel die van de “beschaafde”, in Holland geldende uitspraak. Dat betekende dat niet de uitspraak *zeun* maar *zoon* en niet de uitspraak *foil* maar *vuil* de officiële spelling werd. In België werd de persoonsregistratie veel vroeger ingevoerd, al in 1795; er bestond daar toen nog geen wetgeving met betrekking tot de spelling, die kwam voor de Nederlandssprekende gebieden pas in 1839. Deze spelling sloot aan bij die van Siegenbeek (MARYNISSEN 1995: 143).

Familienamen kennen we eigenlijk alleen in hun geschreven vorm; de Vlaamse zijn in hun spelling ouderwetscher dan de Nederlandse: de lange *aa* is vaak als *ae* gespeld en vooral door het gebruik van de tekens *c*, *q*, *x* en *y* in allerlei combinaties vallen Vlaamse familienamen op. Van de voorbeelden die Meertens in zijn boekje van 1943 gaf, komen in de volkstelling van 1947 de volgende familienamen voor: *Dhont*, met 91 naamdragers waarvan 27 in Zeeland, *Van Waesberghe*, 99 en 51 in Zeeland, en *Van Renterghem* met 34 naamdragers waarvan 13 in Zeeland. Een andere Vlaamse eigenaardigheid zijn namen op *-aert*. In 1947 kwamen er in Nederland 6555 namen van dit type voor, waarvan 2792 in Zeeland, gevolgd door Noord-Brabant met 1400.

Een mooi voorbeeld van archaische spelling is de familienaam *Cocquit*, die volgens het Nederlands Repertorium van familienamen (NRF) alleen in Zeeland voorkomt met 18 naamdragers. Debrabandere behandelt deze naam onder *Kockuyt*, waar hij wel meer dan 30 varianten geeft. Het betreft hier het Oudfranse woord *cocu*, ‘koekoek’. De familienaam *Koekoek*, die in heel Nederland 515 naamdragers heeft, komt in Zeeland slechts één maal voor.

Voor de Nederlandse namen moet de Siegenbeekse regel van de “beschaafde” uitspraak grote gevolgen gehad hebben, want we mogen aannemen dat de eenvoudige dialectsprekende Zeeuw die tegen de ambtenaar zei dat zijn achternaam *Van Dieke* was toch als *Van Dijke* werd genoteerd. Dat betekent dat in veel van de geschreven naamsvormen de dialectische herkomst nauwelijks meer te achterhalen is. Tot de Zeeuwse eigenaardigheden behoort ook de g-h-wisseling, een uitspraakprobleem dat aanleiding heeft gegeven tot allerlei anecdotes, waarvan die van de dominee die sprak van het “geilige guwelijk” wel de bekendste is, maar zorgvuldige bestudering van de lijst van Zeeuwse namen beginnende met g en h leverde in

dezen niets op, terwijl het bekend is dat de plaatselijke uitspraak van een familienaam vaak aansluit bij het dialect en dat iemand die normaal van *diek* en *huus* spreekt, de drager van een familienaam met een van die woorden als element ook die familienaam zo zal uitspreken. Uit mijn eigen niet-diftongerend dialect - Pannerden - ken ik gevallen als *Rieswiek* voor *Riswijk*, *Van Ophuuze* voor *Van Ophuizen*, *Iesveld* voor *IJsveld* en *Pienappel* voor *Pijnappel*, maar de ons ter beschikking staande Zeeuwse bronnen laten dat helaas niet zien.

Over de Zeeuwse familienamen is door de "Zeelandoloog" P.J.Meertens uitvoerig geschreven. In 1947 publiceerde hij *Zeeuwse familienamen* (herdruk 1981) en twintig jaar later, in 1967, verscheen van zijn hand een uitvoerige inleiding op het deel Zeeland in de reeks Nederlands Repertorium van Familienamen (NRF). Daarvoor had hij al een algemene karakteristiek van de Nederlandse familienamen gegeven in zijn "De betekenis van de Nederlandse familienamen" (eerste druk 1941, tweede 1943).

Het meest kenmerkende type familienamen in Zeeland wordt gevormd door patronymica op *-se*, van *Aalbrechtse* tot *Zachariasse*. Blijkens de volkstelling van 1947, waarop het NRF is gebaseerd, kwamen er toen in Zeeland zeven *-se*-namen voor die door 300 of meer inwoners werden gedragen: *Janse* (843), *Louwerse* (605), *Jobse* (521), *Dingemanse* (420), *Roelse* (380), *Joosse* (368) en *Adriaanse* (335).

Kijken we naar het geheel van het namenbestand uit 1947 dan blijkt dat de naam *Jans* 2098 naamdragers kent, waarvan er slechts 6 in Zeeland woonachtig zijn, terwijl de vorm *Janse* in heel Nederland 2437 keer voorkomt, en dat Zeeland met 843 naamdragers verreweg op kop staat; *Adriaans* komt 832 keer voor, maar nooit in Zeeland. *Dingemanse* komt 505 keer voor; de vorm op *-s*, *Dingemans*, 928 keer, waarvan 518 keer in Noord-Brabant en *Dingman* vier keer, met drie naamdragers in Zeeland. Zonder meer mag van de namen op *-se* gezegd worden dat ze in Zeeland verreweg het frequentst zijn. De uitgang *-se* is het afgesleten restant van het suffix *-zoon*, dat tot *-sen* verzwakt was of het is een uitbreiding met *-e* van de tweede naamval op *-s*.

Het dialectkenmerk dat in deze *-se*-namen aanwezig is, is het behoud van de slot *-e*. Ebeling (1993: 94) wijst er op dat met het afzwakken van *-zoon*, ook de betekenis 'zoon' vervaagd moet zijn, anders zijn de

reeds aan het einde van de 17de eeuw in Holland en Zeeland voorkomende vrouwelijke voornamen met het achtervoegsel *-sen* niet te verklaren. Meertens (1947: 32) merkt op: "een specifieke eigenaardigheid is dat de patronymicale uitgang *-s* bij voorkeur tot *-se* wordt verlengd" en wijst op namens als *Boutens*, *Maljers* en *Meertens*, "die in het spraakgebruik der boeren" klinken als *Bouterse*, *Maljerse* en *Meertense*. Inderdaad geven veel Zeeuwse namen de indruk dat een achtervoegsel *-se* door de taalgebruiker gevoeld werd als een mogelijkheid om van een voornaam een familienaam te maken. De naam *Dingmanse* zou daarvan een mooi voorbeeld kunnen zijn. Volgens Debrabandere is het een metroniem, de vrouwennaam *Dinge(n)*, afgeleid van *Dymfna* met het liefkozende suffix *-man*, dat vooral bekend is in vleivormen als *Janneman*, *Pieterman* en *Hanseman*. Van zo'n vleinaam kan een achternaam gemaakt worden door er *-se* aan toe te voegen. *Dingemanse* kan overigens ook een afleiding op *-zoon* zijn van *Dingeman*. Van der Schaar beschouwt de voornaam *Dingeman* als samengesteld uit *ding*, 'rechtszaak' en het vleisuffix *-man*, wat toch wel onwaarschijnlijk lijkt. Eerder zou men dan aan een beroepsaanduiding kunnen denken: *dingeman*, 'iemand van het gerecht'; in het Middelnederlands is *dincman* 'getuige' bekend.

Patronymica zijn afleidingen van voornamen. Ze behoren tot een zeer oud naamgevingstype. Sommige namen, zoals *Huibrechtse* naast *Hubrechtse* en *Kruse* naast *Kruijsse* lijken iets van dialectische variatie te tonen, als we tenminste spellingen als *ui* en *uij* als tweeklanken mogen interpreteren.

Johan te Winkel wijst nog op het feit dat in de zuidwestelijke dialecten - hij heeft dan vooral West-Vlaanderen op het oog - de z.g. "lange ij" niet alleen als *ie* wordt gerealiseerd, maar ook als *uu* in woorden als *puupe* (pijp), *bluven* (blijven) en *wuuf* (wif) en hij noemt dan de familienaam *Puype*, die hij beschouwt als de weergave van *puupe* en als tegenhanger van *pijp*. Welnu blijktens het NRF komt de familienaam *Puype* 78 keer voor, met meer dan de helft, 43 naamdragers, in Zeeland.

Naast een aantal kenmerkende klankontwikkelingen heeft het Zeeuws ook een eigen woordenschat, vaak aansluitend bij de Vlaamse en daarom vreemd op Nederlandse bodem. Meertens geeft in zijn al genoemde studie over de Zeeuwse familienamen een aantal

voorbeelden, zoals *vate* (dialectische uitspraak *vaete* en *vaote*) en *dulve*.

In of bij veel Zeeuwse dorpen bevindt zich nog een *vaete*, dat is een openbare waterput, die dient als drinkput voor het vee en als brandput. De familienamen *Bij de Va(a)te* en *Van de Va(a)te*, die blijkens het NRF in totaal 238 naamdragers kennen waarvan 147 in Zeeland, zijn ervan afgeleid.

Dulve, voor sloot, is een typisch Zeeuws woord; de familienamen *Overdulve* en *Van Overdulve*, met 159 naamdragers, waarvan 135 in Zeeland, zijn ervan afgeleid.

KAART 1: De familienamen *Overdulve* en *Van Overdulve*

Bij de beroepsaanduidingen zijn de namen *Van Ast* (432/104), *van As* (1626/146), *van der Est* (145/47), *van der Reest* (1556/81) en *Poerstamper* (68/48), die alle met het meekrapbedrijf samenhangen, als typisch Zeeuws te beschouwen. *Ast* en *eest* zijn twee

verschillende woorden voor 'droogoven'; bij de naam *Van der Reest* is de *-r* van het lidwoord ten onrechte aan de naam geplakt. *Poerstamper* is 'poederstamper'.

In Zeeland zelf komen betrekkelijk weinig herkomstnamen voor die afgeleid zijn van Zeeuwse plaatsnamen. Dit type familienaam mag men toch met goed recht Zeeuws noemen en daarom horen ze wel thuis in dit hoofdstuk. De getallen achter de namen geven het aantal naamdragers in heel Nederland aan, de getallen tussen haakjes die in Zeeland. In de overgrote meerderheid van de gevallen komen deze Zeeuwse herkomstnamen buiten Zeeland voor.

Aardenburg: 177	Goes: 833 (Zl. 1)
van Aardenburg: 2;	Van de Goes: 298
Sint Annaland: 9	Graauw: 64
van St. Annaland: 2	Langendam: 152 (1)
Van Sint Annaland: 97	Hulst: 1195 (1)
Bath: 2	van Hulst: 1331 (1)
Biervliet: 2	Kapelle: 102 (7)
Van Biervliet: 1	Kapellen: *7
Van Borsele: 1	Kruiningen: 1
Van Borselen: 32	van Kruiningen: 61 (36)
Brouwershaven: 12	Maartensdijk: 1
Van Brouwershaven: 179	van Sunter Maartensdijk: 11
Van Bruinisse: 89	Sint Maartensdijk: 7
Van Bruinissen: 2	van Sint Maartensdijk: 73
Bruines: 201	Sinte Maartensdijk: 43
Bruinisse: 2	van Sinte Maartensdijk: 4
Van Bruinisse: 9	Middelburg: 368 (1)
Bruinissen: 2	Middelberg: 66 (1)
Van Bruinissen: 79	Middelbergh: 3
Breunisse: 27	Nieuwerkerk: 11
Breunisse: 101	Oostburg: 11
Van Burgh 118 (52)	Oosterland: 2
Van Cadzand: 20 (13)	Ouwerkerk: 1578 (8)
Clinge: 2 (Zl. 1)	van Ouwerkerk: 428 (32)
Clinge Doorenbos: 7 (1)	Filippine: 1
Domburg: 300	Poortvliet: 502 (225)
van Domburg: 250 (2)	Van Poortvliet: 130 (79)
Domburgh: 2	Renesse: 5
Van Domburgh: 19	Van Renesse: 32
Ellemeet, Jonge van-: 10	Scherpenisse: 484 (207)